

осіб, які перебувають у складній життєвій ситуації. Це допомоги з догляду за хворою дитиною чи іншими членами сім'ї, при тимчасовій непрацездатності тощо.

Д. с. д. можна класифікувати залежно від соціального ризику й суб'єктного складу, об'єднавши їх у чотири групи:

1) д. с. д. у зв'язку з народженням і вихованням дитини: у зв'язку з вагітністю та пологами; при народженні дитини; на дітей одиноким матерям; на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; при усиновленні дитини; особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, включаючи допомоги на догляд; дітям віком до 16 років, інфікованим ВІЛ або хворим на СНІД; на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів;

2) д. с. д. у зв'язку з малозабезпеченістю: допомога малозабезпеченим сім'ям; щомісячна грошова допомога малозабезпеченій особі, яка проживає спільно з особою з інвалідністю I чи II групи, внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу, потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним; особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю; одноразова матеріальна допомога особам з інвалідністю і непрацюючим малозабезпеченим особам;

3) д. с. д. у разі виникнення визначених законодавством подій: особам, яким виповнилося 100 і більше років; одноразові грошові допомоги у разі загибелі (смерті) або каліцтва військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збо-

ри; на поховання; одноразова грошова допомога особам, які отримали тяжкі тілесні ушкодження під час участі у масових акціях громадського протесту, що відбулися у період з 21 листопада 2013 р. по 21 лютого 2014 року; щомісячна адресна допомога особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг; особам, які потерпіли від стихійного лиха й техногенних катастроф;

4) д. с. д. особам зі спеціальним статусом: щорічні разові грошові допомоги, доплати; особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; одноразова винагорода жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»; одноразова матеріальна допомога особі, яка постраждала від торгівлі людьми.

Лит.: Стрепко В. Л. Правові засади регулювання соціальних допомог в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2007; Вознюк Н. До питання про поняття та види державних соціальних допомог. Історико-правовий часопис. Луцьк, 2014. № 2; Стрепко В. Л. Про види допомог за правом соціального забезпечення. Порівняльно аналітичне право. Ужгород, 2015. № 4; Костюк В. Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку. Часопис Нац. ун-та «Острозька академія». Острог, 2017. № 1 (15). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17kvltr.pdf>.

О. О. Дума

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ ПРАВО НА ПЕНСІЮ – гарантований державою рівень матеріальної підтримки громадян у грошовому виразі.

проводиться за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів, відповідно до Бюджетного кодексу України. Відповідно до цього Кодексу (ст. 87), за рахунок коштів Держбюджету України здійснюються видатки на державні програми соціальної допомоги (грошова допомога особам, яких визнано біженцями, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист; компенсації на медикаменти; програма протезування; програми й заходи щодо соціального захисту осіб з інвалідністю, зокрема із Фонду соціального захисту інвалідів; відшкодування збитків, заподіяних громадянам; заходи, пов'язані з поверненням в Україну кримськотатарського народу й осіб інших національностей, які були незаконно депортовані з України, і з розміщенням іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України; щорічна разова грошова допомога ветеранам війни й жертвам нацистських переслідувань; довічні державні стипендії; кошти, що передаються до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; програми соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю; інші види цільової грошової допомоги, встановлені законом).

На законодавчому рівні в Україні визначено правові засади формування й застосування д. с. д., що становлять собою фундамент затверджених Конституцією базових соціальних гарантій. У зв'язку з цим, широке коло громадян набуває суб'єктивного права на той чи інший вид допомоги. Призначення і виплату різних таких допомог передбачено чинним законодавством,

а саме ЗУ: «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», «Про психіатричну допомогу», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» та ін., а також постанови Кабміну України: «Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» (2006 р.); «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» (1995 р.); «Про затвердження Порядку надання допомоги на поховання деяких категорій осіб виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого» (2007 р.); «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» (2007 р.); «Про виплату одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно

почесне звання України «Матері-героїня», та одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми» (2011 р.); «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми» (2012 р.); «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (2014 р.); «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам» (2014 р.); «Деякі питання використання коштів державного бюджету для надання одноразової грошової допомоги членам сімей осіб, смерть яких пов'язана з участю в масових акціях громадського протесту, що відбулися у період з 21 листопада 2013 р. по 21 лютого 2014 р., та особам, які отримали тілесні ушкодження, побої, мордування під час участі в зазначених акціях» (2018 р.) та інші.

Вичерпний перелік видів д. с. д. можна знайти у Заяві про призначення усіх видів соціальної допомоги, компенсацій та пільг, затвердженій наказом Міністерства соціальної політики України (2015 р.).

Основним Законом України декларується, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, які є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (ч. 3 ст. 46). ЗУ «Про прожитковий мінімум» (1999 р.), розвиваючи цю статтю, наводить визначення прожиткового мінімуму, закладає правове підґрунтя для його встановлення, затвердження і врахування при реалізації

державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень. Підтримання особи на рівні прожиткового мінімуму, який є вартісною грошовою оцінкою необхідних для неї продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, є важливою функцією державної соціальної допомоги. Основними ознаками д. с. д. є: а) вид соціального захисту (соціально-го забезпечення), що має грошову форму; б) допомоги, що надаються незалежно від сплати страхових внесків, тобто поза будь-якими зустрічними фінансовими зобов'язаннями; в) соціально-правові підстави набуття права на допомоги, строки їх виплати, умови й порядок надання чітко окреслені в законодавстві; г) можливість правового регулювання як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях; г) надаються з метою матеріальної підтримки відповідних осіб (сімей), які втратили джерело доходів чи їх дохід є нижчим за прожитковий мінімум, або які понесли додаткові витрати, пов'язані з певним соціальним ризиком, або які наділені спеціальним правовим статусом; д) допомога може мати фіксований розмір, становити собою різницю між доходом отримувача і прожитковим мінімумом, призначатись у відсотковому співвідношенні до встановленого законом прожиткового мінімуму, в окремих випадках визначатись органами місцевого самоврядування; е) обмеженість строків виплати державних соціальних допомог певними часовими межами; є) комплексність: у деяких випадках законодавством дозволяється одній і тій самій особі (сім'ї) отримати одночасно декілька видів державних соціальних допомог, передбачено можливість отримання допомог одночасно з іншими виплатами, пільгами й послугами.

дність з міжнародними нормами і стандартами, які стосуються питань оплати праці, підвищення пенсійного забезпечення, загальнообов'язкового державного соціального страхування, надання соціальної допомоги сім'ям з дітьми й малозабезпеченим сім'ям.

Контроль за дотриманням законодавства про державні соціальні гарантії здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування із залученням громадських організацій та незалежних експертів на засадах гласності. Об'єднання профспілок відповідно до їх повноважень, можуть проводити перевірки дотримання державних соціальних гарантій, з результатами яких вони ознайомлюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Літ.: Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002; Вегера В. М. Встановлення розміру мінімальної заробітної плати як спосіб державного регулювання оплати праці в Україні. Харків, 2015; Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008; Шумна Л. П. Право на соціальну підтримку і гарантії його реалізації в умовах ринкової економіки. Чернігів, 2014.

О. А. Яковлев, О. М. Ярошенко

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА – гарантована грошова виплата соціально вразливим верствам суспільства, які зазнали впливу соціального ризику, що надається на умовах, в розмірі та в порядку, визначених чинним законодавством, за рахунок коштів Державного та/або місцевих бюджетів з метою забезпечення мінімально необхідного рівня і якості їх життя.

Отже, під поняттям «державні соціальні допомоги» треба розуміти гро-

шові одноразові, періодичні або регулярні виплати особам, які через настання складних життєвих обставин об'єктивного характеру, втратили джерело доходів або останні є нижчими за прожитковий мінімум, понесли додаткові грошові витрати або наділені спеціальним правовим статусом.

Кожен вид такої допомоги має специфічні ознаки, що відрізняють його від інших. Найзагальніші відмінності є наслідком саме тих фактів, у зв'язку з настанням яких установлено видачу конкретної допомоги. Найбільш поширеними соціально-правовими підставами забезпечення громадян цими допомогою є: а) малозабезпеченість; б) обмеження життєдіяльності внаслідок стану здоров'я – інвалідність; в) безробіття; г) вагітність і пологи; г) народження дітей; д) наявність дітей віком до 3-х років; е) усиновлення дітей; є) тимчасова непрацездатність; ж) самотність та інші.

Базовими документами, що визначають д. с. д., є Конституція України. За її змістом, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 46). В Основному Законі лише вказується, що право на соціальний захист, окрім соціального страхування, гарантується також бюджетними та іншими джерелами соціального забезпечення (ч. 2 ст. 46). Винятково законом про Держбюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків (ч. 2 ст. 95). Фінансування видатків на виплату державних соціальних допомог

Державні соціальні допомоги можна класифікувати за різними критеріями, як-от: суб'єктний склад; вид соціального ризику; вид відповідної допомоги; соціально-правовий статус окремих категорій осіб; ступінь втрати працездатності; умови й порядок надання; рівень матеріального забезпечення тощо.

У такий спосіб, соціальні допомоги в Україні, залежно від джерела їх надання, можна поділити на 2 групи – на *страхові* і *нестрахові*. *Страхові* призначаються всім застрахованим особам за рахунок коштів Фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування й на випадок безробіття, які є відокремленими від Державного бюджету (допомоги за тимчасової непрацездатності, вагітності й пологах, з безробіття, допомога на поховання тощо). *Нестрахові* соціальні допомоги надаються на безвідплатній основі за рахунок як бюджетних коштів, так і коштів роботодавців, недержавних організацій і громадян (відповідно – державна й недержавна соціальна допомога). *Державні* допомоги виплачуються коштом Державного бюджету, а також у формі субвенцій, які передаються місцевим бюджетам, як допомоги малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю з дитинства тощо. До речі, до недержавних належать допомоги, які виплачуються у випадках проведення складної хірургічної операції, скрутного матеріального становища, що виникло внаслідок непередбачених обставин (стихійного лиха, крадіжки, пожежі), у зв'язку з одруженням тощо. Органи місцевого самоврядування можуть ухвалювати рішення про надання додаткових видів допомог за кошти місцевих бюджетів. Тому на сучасному етапі розбудови соціальної держави й розвитку органів

місцевого самоврядування важливою є можливість установаження державних видів соціальної допомоги за рахунок бюджетів цих органів, а також наявних позабюджетних коштів.

Важливою класифікаційною ознакою д. с. д. є *принцип її призначення*, відповідно до якої вирізняють *допомоги категорійні, адресні й комбіновані*. *Категорійні* призначаються за принципом соціального статусу – належності особи до певної категорії населення без перевірки її доходів (наприклад, допомога у зв'язку з вагітністю й пологами, при народженні дитини, допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, допомога особам з інвалідністю з дитинства й дітям з інвалідністю). *Адресні* призначаються на підставі перевірки доходів особи або її сім'ї, якщо їх рівень є нижчим установлених соціальних стандартів (допомога малозабезпеченим сім'ям, субсидія на відшкодування витрат на оплату ЖКП). При призначенні *комбінованих* допомог, насамперед враховується належність особи до категорії, на яку безпосередньо спрямована ця допомога, проте при визначенні її розміру, береться до уваги її дохід (допомога на дітей самотнім особам).

Д. с. д. за *строками виплати*, поділяються на *одноразові, регулярні й періодичні*. *Одноразові* надаються для покриття разових додаткових витрат у випадку настання таких соціальних ризиків, як смерть, народження дитини тощо. *Щомісячні допомоги* – це регулярні грошові виплати, що надаються на визначений законом період, зазвичай, тривалий. Ними є допомога на дітей самотнім особам, особам з інвалідністю з дитинства, дітям з інвалідністю, допомога малозабезпеченим сім'ям та інші. *Періодичні* – надаються для тимчасової підтримки